

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.Ketab.ir

مصباح یزدی، محمدتقی، ۱۳۱۳ - ، شارح

شرح نهیة الحکمة جلد سوم / محمدتقی مصباح یزدی؛ تحقیق و نگارش: عبدالرسول عبودیت۔

قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، ۱۳۹۸.

ج. - (انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام؛ ۱۴۶۸؛ فلسفه؛ ۲۳۱).

/// مجموعه آثار؛ ۳/۱؛ فلسفه و منطق؛ ۴).

کتابنامه به صورت زیر نویس.

۱. طباطبائی، سیدمحمدحسین. ۱۲۸۱ - ۱۳۶۰. نهیة الحکمة - نقد و تفسیر. ۲. فلسفه اسلامی.

الف. طباطبائی، سیدمحمدحسین. ۱۲۸۱ - ۱۳۶۰. نهیة الحکمة - شرح.

ب. عبودیت، عبدالرسول، مصحح. ج. عنوان. د. عنوان: نهیة الحکمة، شرح.

۹۰۲ م / ۶ / ۲ B ۷۵۳

۱۴۶۸

شماره ردیف

فلسفه - ۲۳۱

شماره موضوعی

۱۳۹۸ - ۲۴

■ شرح نهیة الحکمة - جلد سوم (مشکات)

● مؤلف: آیت الله محمدتقی مصباح یزدی

● تحقیق و نگارش: عبدالرسول عبودیت

● ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام

● چاپ: نگارش

● نوبت و تاریخ چاپ: اول، زمستان ۱۳۹۸

● شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۸۰۰۰۰ تومان

دفتر مرکزی پخش: قم، خیابان شهدا، کوی ۲۴، پلاک ۳۸، تلفن و نمابر: ۳۷۷۴۲۳۲۶

صندوق پستی: ۶۵۵ - ۳۷۱۸۵

شابک: ۲ - ۲۳۱ - ۴۴۴ - ۶۰۰ - ۹۷۸

مشکات ۴ - ۳/۱

شرح نہایت الحکمتہ جلد سوم

آیت المصطفیٰ مصباح ہندی

تحقیق و نگارش: عبدالرسول عبودیت

- (۱/۱) تفسیر موضوعی }
 (۱/۲) تفسیر ترتیبی }
 (۱/۳) علوم قرآن } **تفسیر و علوم قرآن (۱)**

- (۲/۱) شرح روایات }
 (۲/۲) سیره معصومان } **گفتار و سیره معصومان (۲)**

- (۳/۱) فلسفه اسلامی }
 (۳/۲) فلسفه تطبیقی }
 (۳/۳) منطق } **فلسفه و منطق (۳)**
- شرح نهیة الحکمة جلد سوم (۴- ۳/۱)

- (۴/۱) کلام اسلامی }
 (۴/۲) فلسفه دین } **کلام و فلسفه دین (۴)**

- (۵/۱) فلسفه اخلاق }
 (۵/۲) مباحث اخلاقی }
 (۵/۳) شرح روایات اخلاقی }
 (۵/۴) عرفان } **اخلاق و عرفان (۵)**

- (۶/۱) فلسفه علوم انسانی }
 (۶/۲) مدیریت }
 (۶/۳) علوم سیاسی }
 (۶/۴) حقوق }
 (۶/۵) جامعه شناسی } **علوم انسانی (۶)**

- (۷/۱) انقلاب اسلامی }
 (۷/۲) گروه‌های اجتماعی }
 (۷/۳) فرهنگی } **اجتماعی و فرهنگی (۷)**

﴿ اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ ﴾

تمدن‌ها بر پایه‌ی الگوی فرهنگی خود از یکدیگر متمایز می‌شوند و فرهنگ‌ها حاصل اندیشه‌ها هستند. ملت‌هایی که به داشته‌های خویش به چشم حقارت بنگرند، طعم تلخ وابستگی فرهنگی را همیشه در کام خواهند داشت. پاس‌داشت و نشر ذخایر فکری و فرهنگی، زمینه‌برپاساختن تمدنی پویا را فراهم می‌آورد. در این میان، اندیشمندان الهی که از سرچشمه‌ی وحی سیراب می‌شوند، پایه‌های تمدن‌های صالح را می‌سازند؛ تمدن‌هایی که در سطح ظاهری حیات حیوانی متوقف نمی‌شوند، و تنها افتخارشان این نیست که رفاه مادی به ارمغان می‌آورند، بلکه خوش‌بختی این جهانی انسان‌ها را به مثابه‌ی پیش‌نیاز نیک‌بختی ابدی می‌نگرند، و کاخ بلندمرتبه‌ی حیات جاوید را از ورای حجاب‌های مادی رصد می‌کنند.

تلاش نظام‌مند انسان‌ها برای شناخت کتاب تکوین و تشریح، به پیدایش رشته‌های مختلف علوم منجر شده است که برخی انتزاعی‌تر و زیربنایی‌تر، و بعضی کاربردی‌ترند. شاخه‌های کاربردی علوم بر ریشه‌ی ادراکات نظری روییده‌اند و از آنها تنذیه می‌کنند. فهم درست رابطه‌ی این علوم با یکدیگر و تشریح آن، گوهر کم‌یابی است که افراد کم‌نظیری در طول تاریخ تفکر بشر بدان دست یازیده‌اند. اسلام به مثابه‌ی کامل‌ترین دین الهی، چشم‌اندازی ژرف و تصویری همه‌جانبه‌نگر از هستی و حیات انسانی فراروی فکر بشر می‌گسترده و همه‌ی ساحات‌های هستی را در یک سامانه‌ی بهم‌پیوسته تعریف می‌کند. شکوه و زیبایی این چشم‌انداز واقع‌نما هنگامی آشکار می‌شود که همه‌ی اجزای آن در جای خود قرار گیرند و رابطه‌ی آنها با یکدیگر به درستی فهم و تبیین شود. تنها در این صورت است که زندگی انسان هدف و معنای واقعی خود را پیدا می‌کند.

میراث گران‌بهای فکری و فرهنگی که اندیشمندان مسلمان با جهاد علمی خویش فراچنگ آورده‌اند گنجینه‌ی عظیمی از معارف را در اختیار ما قرار داده است که باید از آن در برداشتن گام‌های بعدی تلاش نمود. به ویژه در این زمان که انقلاب عظیم اسلامی ایران به رهبری قائد عظیم‌الشان، حضرت امام خمینی ره و خلف صالح‌اش حضرت آیت‌الله خامنه‌ای دام‌الله‌بقاته درهای بسیاری را فراروی پژوهشگران گشوده است و مانع‌های فراوانی را از پیش‌پای فرهیختگان برداشته است.

از معدود چهره‌های برجسته‌ای که به‌گونه‌ای اصولی در این اقیانوس کران‌ناپیدا وارد شده، و گوهرهای ناب را به ساحل‌نشینان عرضه کرده‌اند، حضرت استاد آیت‌الله محمد تقی مصباح یزدی دام‌الله است. ایشان با نگرشی سامان‌مند به مجموعه‌ی آموزه‌های عقلی و نقلی اسلام، تصویر واقع‌گرایانه‌ای از ابعاد گوناگون این دین الهی و رابطه‌ی ساحات‌های فردی و اجتماعی حیات انسانی عرضه می‌کند که در آثار گذشتگان و هم‌عصران کم‌تر سابقه دارد. در این چشم‌انداز، همه چیز از خداوند آغاز می‌شود و به او پایان می‌یابد، و او محور همه‌ی هستی است. هیچ جنبه‌ای از هستی و حیات از چارچوب این تصویر خارج نمی‌ماند، و عناصر موجود در آن در ارتباط ارگانیک با یکدیگر، تکمیل‌کننده‌ی وجوه و ابعاد این منظره بدیع و بهت‌آورند.

از سالهای دهه ۱۳۴۰ که حضرت استاد در مدرسه منتظریه (حقانی) قم تدریس می‌کردند تا کنون، گذشته از ده‌ها مقاله و تک‌نگاره که در مجلات و نشریات مختلف منتشر، یا در نشست‌ها و همایش‌های داخلی و بین‌المللی ارائه شده، بیش از هشتاد اثر گرانسنگ به صورت کتاب از ایشان به چاپ رسیده است. این آثار در قالب‌های مختلف و توسط ناشران متعددی منتشر شده‌اند، و نسخه‌های برخی از آنها نایاب گشته است. از سوی دیگر، عزیزان علاقه‌مندی، از سر احساس وظیفه و اخلاص، اقدام به بازنویسی، ترجمه، تدوین، و یا بازتولید مطالبی از ایشان در قالب‌های جدید کرده‌اند که به دلیل عدم هماهنگی، گاه موجب پدید آمدن کارهای تأیید نشده یا تکراری شده است. افزون بر این مسایل، مراجعه‌های مکرر اندیشمندان و پژوهش‌گران گرامی برای استفاده از آثار گرانبه‌ای استاد فرزانه و دسترسی به آثار منتشر نشده ایشان، ضرورت وجود مرکز هماهنگی و تصمیم‌گیری درباره کارهایی که به آثار ایشان مربوط می‌شود را آشکار ساخت. به همین منظور، با کسب اجازه از حضرت استاد، شورای سیاست‌گذاری مجموعه آثار آیت‌الله مصباح تشکیل شد تا بر روند امور مربوط نظارت و مدیریت داشته باشد.

این شورا، ابتدا آثار استاد را به ترتیب موضوعی دسته‌بندی کرد، که بر اساس آن، تمامی آثار موجود ایشان در هفت موضوع کلی سازمان‌دهی شده، هر موضوع شامل موضوعات فرعی تری می‌شود. نمودار جامع تقسیم‌بندی موضوعی آثار را در صفحه بعد ملاحظه می‌فرمایید. در این طرح، برای هر موضوع، ریزموضوع، و عنوان کتاب، شماره رمزی در نظر گرفته شده است که جایگاه آن را در میان کل آثار می‌نمایاند. آثاری که به علت ویژگی موضوع خود تحت چند موضوع می‌گنجند، در مناسب‌ترین محل به عنوان جایگاه اصلی تعریف می‌شوند و برای آنها در عناوین مناسب دیگر، جایگاهی ثانوی در نظر گرفته شده است.

اینک به منظور آن که همه آثار استاد - از جمله آثار نایاب - به شکلی مطلوب در دسترس فرهیختگان قرار گیرد، علاوه بر انتشار مستقل آنها، مجموعه‌ای هماهنگ، با عنوان «مشکات» و براساس طبقه‌بندی موضوعی تقدیم علاقمندان می‌شود.

خداوند بزرگ را بر این توفیق عظیم شاکریم، و امیدواریم این تلاش ناچیز را با عنایت خویش بپذیرد. شورای سیاست‌گذاری مجموعه آثار حضرت استاد آیت‌الله مصباح و مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته‌الله علیه رجا و ائق دارند که این عمل مورد رضایت حضرت صاحب‌الزمان، ولی عصر عجله تعالی فرجه قرار گرفته، به سهم خویش از حضرت استاد که ما را لایق اعتماد خویش دانستند، و نیز همه دست‌اندرکاران اجرای این طرح قدردانی می‌کنند، و البته سپاس‌گزاری حقیقی را به مولا و صاحب حقیقی وامی‌گذارند.

شورای سیاست‌گذاری مجموعه آثار حضرت استاد آیت‌الله مصباح

مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته‌الله علیه

بابتاً

مجموعه‌ای که با عنوان «مشکات» منتشر می‌شود
باز تولید نگاشته‌ها و آثاری است که در گذشته در
کتاب‌های متفاوتی چاپ و منتشر شده‌اند. با درود
از زحمات عزیزان دست‌انگار که بر طراحي و تدبير
چاپ این مجموعه در شکل جديد و هماهنگ وقت گذاشته‌اند
از درگاه ایزد متان برای ایشان توفيق بيشتر در مسير زندگي
و خدمت خالصانه به اسلام و نظام اسلامي را در خواست
می‌کنم و چشم امید به عنایت و قبول حضرت صاحب‌الامر
عجل الله فرجه دارم.

تم تقدیم - منبع بوردی

۱۱ ر ۱۱ / ۸۳

فهرست مطالب

۲۱	مقدمه معاونت پژوهش.....
۲۳	پیشگفتار.....

مرحله پنجم در باب ماهیت و احکام آن / ۲۵

فصل اول: سلب نقیضین از مرتبه ذات ماهیت / ۲۷

۲۷	۱. تعریف ماهیت.....
۳۱	۲. جایگاه مباحث ماهوی در فلسفه.....
۳۳	۳. سلب نقیضین از مرتبه ذات ماهیت.....
۳۳	۳-۱. لحاظ ماهیت به مثابه نسخی از حقیقت.....
۳۴	۳-۲. لیست الماهیه من حیث هی الاهی.....
۳۷	۳-۳. اشکال و پاسخ.....
۴۱	۳-۴. لزوم تقدیم سلب بر حیثیت.....
۴۲	۴. توضیح دو اصطلاح.....

فصل دوم: اعتبارات ماهیت / ۴۵

۴۵	۱. اعتبارات سه گانه ماهیت.....
۴۷	۱-۱. مقسم اعتبارات سه گانه.....
۴۹	۱-۲. ماهیت به کدام اعتبار موجود است؟.....
۵۱	۲. معنای اعتبار بشرط لایی در ماده و صورت.....

- ۵۶..... ۲-۱. مقایسهٔ دو دسته اعتبار.....
 ۵۷..... ۳. کلی طبیعی.....

فصل سوم: کلی و جزئی / ۶۱

- ۶۱..... ۱. تعریف کلیت.....
 ۶۲..... ۲. بحث کلی.....
 ۶۲..... ۲-۱. معنای کلیت.....
 ۶۳..... ۲-۲. بازگشت کلیت به وجود ذهنی.....
 ۶۶..... ۲-۲-۱. اشکال و پاسخ.....
 ۶۸..... ۲-۳. اقسام تمیز.....
 ۷۳..... ۳. بحث جزئی.....
 ۷۳..... ۳-۱. معنای جزئیت و تشخیص.....
 ۷۳..... ۳-۲. منشأ تشخیص.....
 ۷۷..... ۳-۲-۱. تفاوت تمیز و تشخیص.....
 ۷۸..... ۳-۳. بازگشت عوارض مشخصه به علایم تشخیص.....
 ۸۰..... ۳-۴. اسباب و علل تشخیص.....
 ۸۱..... ۳-۵. منشأ جزئیت در مفاهیم.....

فصل چهارم: ذاتی و عرضی / ۸۵

- ۸۵..... ۱. تقسیم کلی به ذاتی و عرضی.....
 ۸۶..... ۱-۱. تقسیم عرضی به محمول بالضمیمه و خارج محمول.....
 ۸۸..... ۱-۲. نحوهٔ عرضیت محمول ناشی از حلول عرض در جوهر.....
 ۸۹..... ۲. وجوه تمایز ذاتی از عرضی.....
 ۸۹..... ۲-۱. ضرورت ثبوت ذاتی برای ذات.....
 ۹۱..... ۲-۲. بی‌نیازی ذاتی از علت.....
 ۹۲..... ۲-۳. تقدم ذاتی بر ذات.....
 ۹۵..... ۳. نوع حمل ذاتی بر ذات.....

فصل پنجم: جنس و احکام آن / ۹۷

- ۹۷..... ۱. تعریف.....

۹۸.....	۲. ابهامات ماهیت جنسی.....
۹۸.....	۲-۱. ابهام جنس در مقایسه با ماده.....
۹۹.....	۲-۲. ابهام جنس در مقایسه با نوع.....
۱۰۶.....	۳. کیفیت تقوم جنس به فصل.....
۱۱۰.....	۳-۱. اشکال و پاسخ.....
۱۱۴.....	۴. نتایج.....
۱۱۴.....	۴-۱. اتحاد نوع با هریک از جنس و فصل.....
۱۱۶.....	۴-۲. جواز وجود اجناس و فصول مترتب در ماهیت واحد.....
۱۱۸.....	۴-۳. اتحاد بالذات جنس با ماده، و فصل با صورت.....
۱۲۲.....	۴-۳-۱. وحدت مابۀ الاشتراک و مابۀ الامتیاز در بسیط خارجی.....

فصل ششم: فصل و احکام آن / ۱۲۵

۱۲۵.....	۱. کاربردهای واژه «فصل».....
۱۲۶.....	۲. تحقق ماهیت نوعی با وجود فصل اخیر.....
۱۳۰.....	۲-۱. اثبات اقوا بودن وجود فصل اخیر ماهیت.....
۱۳۵.....	۳. عدم اندراج فصل در جنس خود.....
۱۳۸.....	۳-۱. نقض از طریق اندراج صورت در جوهر.....
۱۴۵.....	۳-۲. نقض از طریق اندراج نفس در جوهر.....

فصل هفتم: نوع و احکام آن / ۱۵۱

۱۵۱.....	۱. نوع حقیقی و نوع اضافی.....
۱۵۴.....	۲. نوع کثیرالافراد و نوع منحصر در فرد.....
۱۵۷.....	۳. نحوه ترکیب ماده و صورت.....
۱۵۸.....	۳-۱. انواع ترکیب.....
۱۶۰.....	۳-۲. توضیح محل نزاع.....
۱۶۴.....	۳-۳. نوع ترکیب صورت و ماده از دیدگاه علامه.....

مرحله ششم در باب مقولات ده گانه / ۱۶۷

فصل اول: مباحثی کلی درباره مقولات / ۱۶۹

۱۶۹.....	۱. معنای مقوله.....
----------	---------------------

- ۱۷۲ ۲. اثبات مقوله.....
- ۱۷۵ ۳. شمار مقولات.....
- ۱۸۳ ۴. معنای نسبی بودن مقوله.....

فصل دوم: تعریف جوهر و اثبات جنسیت آن / ۱۸۷

- ۱۸۸ ۱. تعریف جوهر.....
- ۱۸۸ ۱-۱. واژه «ماهیت».....
- ۱۸۹ ۱-۲. قید «وجود در خارج».....
- ۱۹۰ ۱-۳. قید «بی‌نیازی از موضوع مستغنی».....
- ۱۹۰ ۱-۳-۱. نظر علامه مبنی بر تقویم موضوع به استغنا.....
- ۱۹۳ ۱-۳-۲. نظریه عدم تقویم موضوع به استغنا.....
- ۱۹۴ ۱-۳-۳. بررسی.....
- ۱۹۵ ۲. اثبات وجود جوهر.....
- ۱۹۶ ۳. اثبات جنسیت جوهر.....
- ۱۹۶ ۳-۱. استدلال اول.....
- ۱۹۹ ۳-۲. استدلال دوم.....
- ۲۰۲ ۴. امتناع جمع جوهریت و عرضیت در شیء واحد.....

فصل سوم: اقسام اولیه جوهر / ۲۰۵

- ۲۰۶ ۱. تقسیم ابن‌سینا در نجات.....
- ۲۰۹ ۲. تقسیم ابن‌سینا در شفا.....

فصل چهارم: جسم چیست؟ / ۲۱۷

- ۲۱۷ ۱. تعریف جسم.....
- ۲۱۷ ۱-۱. قید «سه‌بعدی».....
- ۲۱۸ ۱-۲. قید «فرض».....
- ۲۱۹ ۱-۳. قید «امکان».....
- ۲۲۰ ۲. اثبات وجود جسم.....
- ۲۲۱ ۳. بررسی مصداق جسم.....

۲۲۳	۳-۱. رأی متکلمان.....
۲۲۷	۳-۲. رأی نظام.....
۲۲۸	۳-۳. رأی دموکریتوس.....
۲۳۰	۳-۴. رأی شهرستانی.....
۲۳۱	۳-۵. رأی افلاطون.....
۲۳۳	۳-۶. رأی ارسطو.....
۲۳۴	۳-۷. رأی شیخ اشراق.....
۲۳۷	۳-۷-۱. اثبات مغایرت جسم تعلیمی و طبیعی.....
۲۳۸	۳-۷-۲. تبعیت جسم طبیعی از جسم تعلیمی در انقسام‌پذیری.....
۲۴۰	۳-۸. جسم در فیزیک جدید.....

فصل پنجم: ترکیب جسم از هیولا و صورت جسمیه / ۲۴۵

۲۴۵	۱. چیستی هیولا و اثبات وجود آن.....
۲۴۵	۱-۱. پیشینه.....
۲۵۰	۱-۲. حقیقت هیولا.....
۲۵۴	۱-۳. اثبات وجود هیولا.....
۲۵۴	۱-۳-۱. برهان قوه و فعل.....
۲۵۹	۱-۴. تلازم قوه با انفعال و قبول.....
۲۶۱	۲. اشکالات و نقض‌ها و پاسخ آنها.....
۲۶۱	۲-۱. اشکالات و پاسخ‌ها.....
۲۶۱	۲-۱-۱. اشکال بر نیاز جسم به هیولا و پاسخ آن.....
۲۶۹	۲-۱-۲. اشکال بر جوهریت قبول و پاسخ آن.....
۲۷۱	۲-۱-۳. اشکال بر بقای هیولا در جسم و پاسخ آن.....
۲۷۲	۲-۲. نقض‌ها و حل‌ها.....
۲۷۳	۲-۲-۱. نقض برهان به نفس انسانی و حل آن.....
۲۷۳	الف) نقض برهان به موضوع بودن نفس و حل آن.....
۲۷۷	ب) نقض برهان به ماده بودن نفس و حل آن.....
۲۸۴	۲-۲-۲. نقض برهان به هیولا و حل آن.....

۲۸۷ ۲-۲-۳. نقض برهان به عقل و حل آن
۲۸۹ ۳. هیولای تحلیلی
۲۸۹ ۳-۱. نظر صدرالم‌تألهین درباره هیولای مشایی
۲۹۰ ۳-۱-۱. هیولای مشایی یا هیولای خارجی معایر صورت
۲۹۱ ۳-۱-۲. نفی هیولای مشایی از طریق نفی ترکیب انضمامی
۲۹۲ ۳-۱-۳. نفی هیولای مشایی از طریق نفی علیت صورت
۲۹۶ ۳-۲. هیولای تحلیلی چیست؟
۲۹۸ ۳-۲-۱. اشتراک لفظی واژه «بالقوه»
۳۰۰ ۳-۲-۲. امکان سیلان بسیط

فصل ششم: جدایی ناپذیری هیولا و جسمیت از یکدیگر / ۳۰۳

۳۰۳ ۱. تفسیر جسمیت
۳۰۴ ۲. جدایی ناپذیری هیولا از صورت جسمیه
۳۰۸ ۲-۱. وساطت فاعلی صورت در تحقق هیولا
۳۱۱ ۲-۲. اشکال و پاسخ
۳۱۷ ۲-۳. نتیجه
۳۱۹ ۳. جدایی ناپذیری صورت جسمیه از هیولا
۳۱۹ ۳-۱. توضیح مدعا
۳۲۰ ۳-۲. برهان
۳۲۷ ۳-۳. بی‌نیازی صورت از هیولا در غیر حال حرکت
۳۲۹ ۳-۴. دخالت نداشتن هیولا در ماهیت جسم
۳۳۴ ۳-۵. نفی انقلاب در ذات در انواع مجردشده
۳۳۵ ۴. تفسیر تلازم هیولا و صورت بر پایه نظریه صدرالم‌تألهین

فصل هفتم: صور نوعیه / ۳۳۷

۳۳۸ ۱. ویژگی‌های صور نوعیه
۳۳۹ ۲. اثبات وجود صور نوعیه
۳۴۰ ۲-۱. برهان اول

۳۴۲	۲-۲. برهان دوم
۳۴۸	۲-۳. برهان سوم
۳۵۶	۳. تقوم وجودی جسم به صورت نوعیه
۳۵۷	۳-۱. تقوم صورت جسمیه به صورت نوعیه
۳۵۸	۳-۲. فاعلی بودن تقویم صورت نوعیه
۳۵۹	۳-۳. نوع فاعلیت صورت نوعیه
۳۶۰	۳-۴. بررسی

فصل هشتم: تعریف کمیت / ۳۶۱

۳۶۲	۱. اوصاف ویژه کمیت
۳۶۲	۱-۱. اندازه پذیری یا قابلیت اتصاف به برابری و نابرابری
۳۶۴	۱-۲. بخش پذیری یا قابلیت انقسام به اجزا
۳۶۵	۱-۳. شمارش پذیری
۳۶۶	۲. تعریف کمیت

فصل نهم: انقسامات کمیت / ۳۶۹

۳۶۹	۱. اقسام اولیه و اقسام اخیر کمیت
۳۶۹	۱-۱. کمیت متصل یا مقدار
۳۷۲	۱-۱-۱. انواع کمیت متصل
۳۷۴	۱-۲. کمیت منفصل یا عدد
۳۷۷	۲. نحوه اختلاف اقسام اخیر کمیت
۳۷۸	۲-۱. نحوه اختلاف اقسام عدد
۳۷۹	۲-۲. نحوه اختلاف اقسام اخیر کمیت متصل
۳۸۱	۲-۳. حکم کمیت نامنظم
۳۸۲	۳. وجود اقسام کمیت در خارج

فصل دهم: احکام کمیت / ۳۸۵

۳۸۵	۱. گستره انواع کمیت
-----	-------	---------------------

۳۸۵	۱-۱. گسترة کمیت منفصل.....
۳۸۷	۱-۲. گسترة کمیت متصل.....
۳۸۹	۲. نفی تضاد در کمیت.....
۳۸۹	۲-۱. نفی تضاد در اعداد.....
۳۹۲	۲-۲. نفی تضاد در کمیات متصل.....
۳۹۴	۳. نفی شدت و ضعف در کمیت.....
۳۹۵	۴. نامتناهی بودن اعداد.....
۳۹۵	۴-۱. معانی «بی‌نهایت».....
۳۹۷	۴-۲. نفی عدد بی‌نهایت.....
۳۹۹	۴-۳. بی‌نهایت بودن اعداد.....
۴۰۰	۵. تناهی ابعاد.....

فصل یازدهم: تعریف کیفیت و اقسام اولیه آن / ۴۰۷

۴۰۷	۱. تعریف کیفیت.....
۴۱۵	۲. اقسام اولیه کیفیت.....

فصل دوازدهم: کیفیات محسوس / ۴۱۹

۴۲۰	۱. مبصرات یا دیدنی‌ها.....
۴۲۰	۱-۱. رنگ.....
۴۲۲	۱-۲. نور.....
۴۲۴	۲. مسموعات یا شنیدنی‌ها.....
۴۲۶	۳. مذوقات یا چشیدنی‌ها.....
۴۲۶	۴. مشمومات یا بویدنی‌ها.....
۴۲۷	۵. ملموسات.....

فصل سیزدهم: کیفیات مختص به کمیات / ۴۲۹

۴۳۰	۱. خلقت یا صورت.....
۴۳۰	۱-۱. دیدگاه اثباتی.....

۴۳۲	۱-۲. دیدگاه انکاری.....
۴۳۴	۲. شکل و زاویه.....
۴۳۴	۲-۱. شکل.....
۴۳۶	۲-۲. زاویه.....
۴۳۸	۳. راستی و انحنا.....
۴۳۹	۳-۱. صدق تعریف کیفیت بر راستی و انحنا.....
۴۴۳	۳-۲. نفی تضاد میان راستی و انحنا.....
۴۴۴	۳-۳. اختلاف نوعی خط راست و خط منحنی.....
۴۴۶	۳-۴. نفی تضاد میان خط راست و خط منحنی.....
۴۴۷	۳-۵. نفی اشتداد و تضعیف میان خط راست و خط منحنی.....
۴۴۹	۴. کیفیات عارض اعداد.....
۴۴۹	۴-۱. صدق حد کیفیت بر عوارض اعداد.....
۴۵۲	۴-۲. نفی تضاد میان عوارض اعداد.....
۴۵۲	۴-۳. نفی تشکیک در کیفیات مختص به اعداد.....
۴۵۴	۵. وجود کیفیات مختص به کمیات در مجردات مثالی.....

فصل چهاردهم: کیفیات استعدادی / ۴۵۵

۴۵۵	۱. معانی قوه و لاقوه.....
۴۵۷	۲. نفی قوه فاعلیت.....
۴۶۲	۳. معنای جنسی جامع میان قوه و لاقوه.....

فصل پانزدهم: کیفیات نفسانی / ۴۶۵

۴۶۸	۱. اراده.....
۴۶۸	۱-۱. مفهوم اراده.....
۴۷۱	۱-۲. مبادی فعل اختیاری در انسان.....
۴۷۵	۱-۳. نقش هریک از مبادی فعل ارادی در آن.....
۴۷۸	۱-۴. ملاک اختیاری بودن فعل.....
۴۸۳	۱-۵. نظر نهایی صدرالمتألهین و علامه درباره اراده.....

- ۴۸۴ ۲. قدرت.....
- ۴۸۷ ۳. علم.....
- ۴۹۱ ۴. خُلق.....
- ۴۹۱ ۴-۱. تعریف خلق.....
- ۴۹۲ ۴-۲. فضایل و ردایل و اصول آنها.....
- ۴۹۵ ۴-۳. جایگاه عدالت و ظلم.....
- ۴۹۸ ۴-۴. دامنه موجودات دارای خُلق.....
- ۴۹۹ ۴-۵. حال ضد خلق.....
- ۵۰۱ ۵. لذت و رنج (آلم).....
- ۵۰۱ ۵-۱. تعریف لذت و رنج.....
- ۵۰۹ ۵-۲. آیا لذت و رنج ادراک‌اند؟.....
- ۵۱۰ ۵-۳. رابطه میان اعتقاد مدرک و لذت و رنج او.....
- ۵۱۲ ۵-۴. انواع لذت و رنج و مراتب هریک.....
- ۵۱۴ ۵-۵. عدمی بودن رنج.....
- ۵۱۴ ۵-۵-۱. رنج حقیقی و عدم ملکه بودن آن.....
- ۵۱۷ ۵-۵-۲. عدمی بودن رنج حقیقی.....
- ۵۱۸ ۵-۵-۳. مشکل شر بالذات بودن رنج.....

فصل شانزدهم: اضافه / ۵۲۱

- ۵۲۱ ۱. معیار نسبی بودن مقوله.....
- ۵۲۱ ۱-۱. نظریه دخالت نسبت در ماهیت عرض نسبی.....
- ۵۲۲ ۱-۲. ابطال نظریه.....
- ۵۲۵ ۱-۳. نظریه دخالت نسبت در وجود عرض نسبی.....
- ۵۲۶ ۲. تکرر نسبت.....
- ۵۲۸ ۳. تفاوت اضافه با مضاف.....
- ۵۲۹ ۴. تعریف اضافه.....
- ۵۳۰ ۵. وجود اضافه در خارج.....
- ۵۳۲ ۶. نحوه وجود اضافه از دیدگاه علامه.....

۵۳۵ ۷. تقسیمات اضافه
۵۳۵ ۷-۱. اضافه متشاکلة الاطراف و اضافه مختلفة الاطراف
۵۳۶ ۷-۲. اضافه خارجی و اضافه ذهنی
۵۳۷ ۸. احکام اضافه
۵۳۷ ۸-۱. عمومیت عروض اضافه
۵۳۹ ۸-۲. احکام تکافؤ اضافه
۵۴۱ ۸-۲-۱. مشکل تکافؤ در اجزای زمان و حل آن
۵۴۸ ۸-۲-۲. مشکل تکافؤ در علم به معلوم معدوم

فصل هفدهم: آئین و مکان / ۵۵۱

۵۵۱ ۱. آئین
۵۵۱ ۱-۱. حقیقت آئین
۵۵۲ ۱-۲. تقسیمات آئین
۵۵۳ ۲. حقیقت مکان
۵۵۶ ۲-۱. وجود مکان
۵۵۸ ۲-۲. ماهیت مکان
۵۶۰ ۲-۲-۱. بازگرداندن مکان به سطح جسم حاوی
۵۶۲ ۲-۲-۲. بازگرداندن مکان به بُعد مفطور
۵۶۵ ۲-۲-۳. بازگرداندن مکان به حجم متترع

فصل هجدهم: متی / ۵۶۷

۵۶۷ ۱. زمان
۵۶۹ ۲. حقیقت متی
۵۷۰ ۳. انقسامات متی
۵۷۰ ۳-۱. انقسام به حقیقی و غیر حقیقی
۵۷۱ ۳-۲. انقسام به آنی و تدریجی
۵۷۳ ۳-۳. انقسام به بالذات و بالعرض

فصل نوزدهم: وضع / ۵۷۵

۱. تعریف وضع..... ۵۷۵
۲. تقسیمات وضع..... ۵۷۸
- ۲-۱. تقسیم وضع به بالقوه و بالفعل..... ۵۷۹
- ۲-۲. تقسیم وضع به بالطبع و لا بالطبع..... ۵۸۱
۳. احکام وضع..... ۵۸۲
- ۳-۱. وقوع تضاد در وضع..... ۵۸۲
- ۳-۲. وقوع شدت و ضعف در وضع..... ۵۸۵
۴. وضع غیر مقولی..... ۵۸۷
- ۴-۱. وضع اشاری..... ۵۸۷
- ۴-۲. وضع کمی..... ۵۸۹

فصل بیستم: جده / ۵۹۵

۱. جده از دیدگاه فیلسوفان قدیم..... ۵۹۶
۲. جده از دیدگاه رایج در فلسفه اسلامی..... ۶۰۰

فصل بیست و یکم: ان یفعل و ان ینفعل / ۶۰۳

۱. حقیقت ان یفعل و ان ینفعل..... ۶۰۳
۲. موضوع ان یفعل و ان ینفعل..... ۶۰۶
۳. نحوه وجود ان یفعل و ان ینفعل..... ۶۰۷
۴. نسبت دو مقوله با تحریک و تحرک و با خود حرکت..... ۶۰۹
۵. آرا در باب عرضیت دو مقوله..... ۶۱۰
۶. ارزیابی مقولات نسبی..... ۶۱۴
- منابع..... ۶۱۷
- نمایه‌ها..... ۶۲۱

مقدمه معاونت پژوهش

حقیقت اصیل ترین، جاودانه ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عالمان صادق چه جانها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل پرستان چه توطئهها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ واقعیستی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل از بین رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته‌اند، و در این میان، نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و جانشینان برحق و گرامی او علیهم السلام، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جانها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سيطرة بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌روند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی

بازیابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرز و بوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردّپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است. از این رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازماندهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی* در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای^ع از آغاز تأسیس بر اساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، بخشی از دروس نه‌ایة الحکمة استاد فرزانه، حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» است که با تلاش پژوهشگر ارجمند آقای عبدالرسول عبودیت تحقیق و نگارش شده است. هدف اصلی کتاب ارائه دوره‌ای فلسفه اسلامی برای طلاب حوزه‌های علمیه و دیگر علاقه‌مندان فلسفه اسلامی است. معاونت پژوهش، دوام عمر پربرکت معظم‌له و توفیق روزافزون پژوهشگر محترم این اثر را از خداوند متان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی*

پیشگفتار

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. مدتی این مثنوی تأخیر شد. جلد اول و دوم شرح *نهایة الحکمة* استاد مصباح، شامل مراحل اول تا چهارم نهایه، بیش از دو دهه پیش نگارش یافت و منتشر شد. اکنون جلد سوم آن، شامل مراحل پنجم و ششم، تقدیم می‌گردد.

علت این تأخیر اشتغالات دیگری بود که نگارنده را از ادامه این طرح باز می‌داشته؛ از جمله، تألیف کتاب فلسفه برای تدریس در اردوی تابستانه طرح ولایت. این کتاب، در هر سالی، پس از تدریس در طرح، با توجه به اشکالها و پیشنهادهایی که مطرح می‌شد، در طول سال، بازنگری و با اصلاحات جدید ارائه می‌شد: ابتدا به صورت جزوه درسی ارائه شد، سپس کتاب *هستی‌شناسی اسلامی* تألیف شد، پس از آن کتاب *هستی‌شناسی* و سرانجام کتاب *درآمدی بر فلسفه اسلامی*. پس از این مدت، نشاط نگارنده برای ادامه شرح نهایه کمتر شد و به تهیه دوره‌ای جامع و مفصل، به صورت نظامی مدون، درباره آرای صدرالمآلهین، تحت عنوان *نظام حکمت صدرائی* تمایل یافت؛ و در پی آن، جلد دوم درباره تشکیک در وجود تألیف و چاپ شد، و در ضمن اجرای این طرح، نگارنده کوشید نگارش شرح نهایه را به دوستانی واگذارد که آمادگی انجام دادن چنین کاری را دارند و خود ناظر آن باشند، اما هر کسی که به این منظور قدم پیش نهاد، پس از مدتی اندک، پا واپس کشید و انصراف داد.

در هر صورت، با چاپ و انتشار تشکیک در وجود از *نظام حکمت صدرائی*، زنده‌یاد، *حجت‌الاسلام والمسلمین مرحوم دکتر احمدی* * با رجوع به حقیر، بنده را متقاعد کرد که بهتر است پیش از تألیف دوره *نظام حکمت صدرائی*، که طرحی است بسیار مفصل، مجملی از آن برای تدریس در مراکز علمی تألیف شود. نام‌برده متصدیان فرهنگی مؤسسه امام خمینی * را نیز با خود همراه کرد و در نتیجه حقیر مدت هشت سال مشغول اجرای این طرح شدم. با پایان یافتن این طرح اجمالی، باز نوبت به ادامه طرح *تفصیلی نظام حکمت صدرائی* رسید: جلدی

درباره اصالت وجود، جلدی درباره وجود رابط و وحدت شخصی وجود صدرائی، جلدی درباره حرکت و... اما این طرح ادامه نیافت. علت انصراف نگارنده از ادامه کار این بود که دید از یک سو کتاب نهایی الحکمة کتاب درسی حوزه‌های علمیه است و از سوی دیگر، برخی از مطالب این کتاب بسیار عمیق و درعین حال بسیار مجمل بیان شده است که فهم آنها برای خواننده دشوار است و بنابراین جای شرحی مستوفای خالی بود. از این رو نگارنده بر آن شد که همه مضامینی را که قصد داشت در دوره نظام حکمت صدرائی مطرح کند در ضمن شرح نهایی مطرح کند و با این قصد نگارش جلد سوم شرح نهایی حضرت استاد مصباح رحمته را آغاز کرد و مرحله پنجم نهایی را، شامل مباحث ماهیت و در حجم چهارده صفحه، در حجمی بیش از سیصد صفحه شرح کرد و به معظم له ارائه داد و نظر ایشان را درباره ادامه شرح با این روش جویا شد. معظم له پس از مطالعه، آن را شرحی مفید و لازم تشخیص دادند، مع الوصف چون نوع نگارش و بسط و تفصیل مسائل در آن با جلد اول و دوم شرح نهایی هماهنگی نداشت، به توصیه ایشان، بنا بر این شد که این شرح به همین روش و با همین بسط و تفصیل و فارغ از ملاحظات فلسفی استاد، تحت عنوان حکمت صدرائی به روایت علامه طباطبایی ادامه یابد، و حتی پس از شرح مرحله دوازدهم، مراحل اول تا چهارم نیز شرح شود، و پس از اتمام هر دو مرحله‌ای از آن، با تلخیص آن و اشراب تقریرات و نقدها و آرای خاص فلسفی استاد در آن، و پس از ارائه به ایشان و مطالعه و تصویبشان، به منزله جلدی از شرح نهایی استاد به چاپ برسد. اینک جلد سوم شرح نهایی استاد مصباح، شامل مرحله پنجم و ششم، در پیش روی شماست. والحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین.

عبدالرسول عبودیت

دوشنبه ۷ مرداد ۱۳۹۸

۲۶ ذی‌قعدة ۱۴۴۰